

บทที่ ๔

สื่อการสอนธรรมและสัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคล ในพระพุทธศาสนา

การศึกษาสื่อการสอนธรรมและสัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาถึงประเภทของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลที่พระพุทธเจ้าใช้ในการสั่งสอนธรรมและวิเคราะห์สัมฤทธิ์ผลหลังจากการสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าว่า ผู้ที่ได้รับการเทศนาโปรดมีสัมฤทธิ์ผล (การบรรลุธรรม) อยู่ในระดับใด ซึ่งปรากฏผลดังนี้

๔.๑ สื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลในพระพุทธศาสนา

สื่อการสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้ประกอบการสอนมี ๒ รูปแบบ คือ สื่อแบบรายบุคคล (Individualized Learning) เป็นสื่อที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กับผู้ที่มีารับฟังคำสอนเป็นรายบุคคล และสื่อการสอนธรรมแบบกลุ่มบุคคล (Group Learning) คือสื่อที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับผู้ที่มีารับฟังคำสอนเป็นกลุ่มบุคคลต่อการสอนแต่ละครั้ง อาจเป็นกลุ่มเล็ก หรือมีจำนวนคนเพียงเล็กน้อย หรืออาจเป็นกลุ่มใหญ่ หรือมีจำนวนคนมาก ทั้งสื่อแบบรายบุคคล และสื่อแบบกลุ่มบุคคลที่ใช้ในพระพุทธศาสนามี ๔ ประเภท ได้แก่

๔.๑.๑ สื่อบุคคล หมายถึง การใช้บุคคลเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ที่มีารับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า สื่อบุคคลที่พระพุทธเจ้าใช้ในสมัยพุทธกาล คือ ใช้พระพุทธองค์เองเป็นสื่อในการสอน ให้พุทธสาวกเป็นผู้เทศนาสั่งสอน และใช้บุคคลในการยกตัวอย่างในการสอนธรรม

๔.๑.๒ สื่อเทคนิควิธีการ หมายถึง การที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เทคนิค วิธีการ หรือกลวิธีและอุปมาประกอบการสอน ที่เหมาะสมกับจริตหรือความต้องการของบุคคลนั้นๆ และทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

๔.๑.๓ สื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์ หมายถึง พระพุทธเจ้านำสื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรม ตัวอย่างเช่น สื่อใบไม้ สื่อผ้า สื่อน้ำ สื่อดอกบัว

๔.๑.๔ สื่อโสตทัศนูปกรณ์ หมายถึง การถ่ายทอดข้อมูลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการได้ยินเสียงและเห็นภาพ สื่อโสตทัศนูปกรณ์ที่พระพุทธองค์ใช้ จึงเป็นไปในลักษณะของสื่อเสียง ซึ่งหมายถึง การทรงแสดงธรรม การสนทนาธรรม การบรรยายธรรม และการตอบปัญหา แก่ผู้ที่มีข้อสงสัย เป็นต้น

การใช้สื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสั่งสอนธรรมทั้ง ๔ ประเภท คือ สื่อบุคคล สื่อเทคนิควิธีการ สื่อสิ่งพิมพ์-วัสดุอุปกรณ์ และสื่อโสตทัศนูปกรณ์ ทรงใช้ประกอบการสอนโดยพิจารณาตามความเหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ สถานที่ และเวลา

ในงานวิจัยเล่มนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคล และนำเสนอตัวอย่างของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลและสัมฤทธิ์ผลของสื่อแบบรายบุคคล ดังปรากฏรายละเอียดในบทที่ ๓

๔.๒ สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลในพระพุทธศาสนา

๔.๒.๑ สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อบุคคล

ตัวอย่างของสัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อบุคคล เช่น

๔.๒.๑.๑ การใช้พระพุทธองค์เองเป็นสื่อในการสอนพระเถระชื่อ ติสสเถระ^๑

ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท กล่าวถึงพระเถระชื่อ ติสสเถระ หรือปุตติคตติสสเถระ (พระติสสเถระผู้มีกายเฝ้า) มีเป็นต่อมเล็กๆ ประมาณเท่าเมล็ดผักกาด ผุดขึ้นทั่วกาย แล้วค่อยๆ โตขึ้นตามลำดับๆ เท่าเมล็ดถั่วเขียว เท่ามะตูมและแล้วก็แตก น้ำเหลืองไหล สรีระทั้งสิ้นก็เป็นรู้น้อยรูใหญ่ สบและจิวระประอะไปด้วยเลือดและหนอง นอนอาพาธด้วยโรคท้องเสีย พระพุทธองค์เสด็จพร้อมพระอานนท์ตรวจเสนาสนะไปยังที่อยู่ของภิกษุ ทอดพระเนตรเห็นติสสเถระนอนจมπίศสาวะ อุจจาระของตนอยู่ จึงเสด็จเข้าไปหา และตรัสถาม ทรงทราบว่ามีผู้ใดช่วยดูแลรักษา พยาบาล พระพุทธองค์จึงเสด็จออกจากกุฏิพร้อมพระอานนท์ไปสูโรงไฟ ทรงล้างหมอน้ำด้วยพระองค์เอง พระอานนท์ติดไฟเสร็จแล้ววางหมอนน้ำไว้บนเตา ทรงรอคอยจนน้ำเดือด แล้วเสด็จไปห้ามเตียงภิกษุใช้ พระองค์จับด้านหนึ่งและพระอานนท์จับอีกด้านหนึ่ง ห้ามมาสู่เรือนไฟ ภิกษุหลายรูปเดินมาเห็นพระพุทธองค์ทรงกระทำเช่นนั้นก็ช่วยเหลือคนละไม้คนละมือ ทรงให้เปลี่ยนผ้าของพระติสสเถระแล้วซักให้สะอาด อาบน้ำให้พระติสสเถระด้วยน้ำอุ่น ทรงชำระเรือนกายอันปรุพรุนด้วยพระองค์เอง พระอานนท์คอยช่วยเหลืออยู่อย่างใกล้ชิด เมื่อร่างกายนั้นสะอาดพอสมควรแล้ว และผ้าที่ซักไว้ก็พองุ่นห่มได้เรียบร้อย ประทานพระโอวาทให้ติสสเถระว่า ร่างกายนี้ไม่นานนักดอก คงจักต้องนอนทับถมแผ่นดิน ร่างกายนี้เมื่อปราศจากวิญญาณครองแล้ว ก็ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ที่ไร้ค่าอันเขาทิ้งเสียแล้วอย่างไม่ใยดี จงดูกายอันเปื่อยเน่านี้เถิด มันอาดูรไม่สะอาดมีสิ่งสกปรกไหลเข้าไหลออกอยู่เสมอ ถึงกระนั้นก็ตามมันยังเป็นที่พักใจปรารถนายิ่งนัก ของคนผู้ไม่รู้ความจริงข้อนี้

เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมจบลง พระติสสเถระได้สำเร็จพระอรหัตตผลพร้อมกับปฐิสัมภิตา และเนื่องจากอาการป่วยหนักมาก จึงนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน^๒ หลังจากนั้นรับสั่งให้ประชุมสงฆ์และตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอไม่มีบิดามารดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุผู้ป่วยไข้เถิด”^๓ แสดงให้

^๑ ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๔๐/๗/๔๓๕-๔๔๐.

^๒ ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๔๐/๗/๔๓๕-๔๔๐.

^๓ วิม.พ. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

เห็นว่า แม้กระทั่งพระพุทธเจ้า ก็ไม่ได้ทรงถือพระองค์เอง ยังทรงลดพระองค์ไปพยาบาลภิกษุไข้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ภิกษุทั้งหลาย

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อบุคคล โดยการใช้พระองค์เอง เป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงกระทำพระองค์ให้เป็นแบบอย่าง โดยทรงชำระพยาบาลพระตีสสะด้วยพระองค์เอง สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้พระตีสสะบรรลอรหัตต์ เนื่องจากได้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า แล้วพิจารณาตามในหลักธรรมนั้น มีความเห็นแจ้งในหลักของสังขารว่าเป็นของสกปรก มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่ควรยึดติด

๒. ส่งผลให้ภิกษุเหล่าอื่นที่ได้รับฟังพระพุทธโฆสาวาท พร้อมทั้งการได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงสาธิตด้วยพระองค์เองเกิดความปลื้มปิติ เข้ามาช่วยเหลือพระพุทธองค์คนละไม้คนละมือ กับทั้งได้น้อมนำคำสั่งสอนพระพุทธองค์เป็นแนวปฏิบัติ ให้มีการดูแลซึ่งกันและกัน นำไปสู่การบัญญัติแนวปฏิบัติสำหรับภิกษุด้วยกันเองที่เรียกว่า “วัตร”

๔.๒.๑.๒ ใช้พระพุทธองค์เองเป็นสื่อในการสอนองคุลิมาลให้กลับใจ^๔

องคุลิมาล เกิดในตระกูลสูง ตระกูลพราหมณ์ เดิมชื่ออหิงสกะ บิดาเป็นบุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิ แห่งแคว้นโกศล มารดาชื่อ พราหมณ์มณฑานี เมื่ออหิงสกะศึกษาเล่าเรียนสำนักตักศิลา เรียนเก่งจนเพื่อนๆ อิจฉาริษยา ช่วยกันกล่าวโทษว่า อหิงสกะ คิดล้างครุ จะเป็นอาจารย์เสียเอง อาจารย์หลงเชื่อ จึงคิดหาทางกำจัด โดยให้ฝึกฝนวิชาอาวุธ จะได้มีทักษะ จะต้องฆ่าคนให้ได้ ๑,๐๐๐ คน จึงถือว่าจบหลักสูตรภาคปฏิบัติ อหิงสกะเป็นเด็กที่มีความเคารพเชื่อฟัง คิดว่าเป็นความจริง จึงรีบออกเดินทางไปไปชุมตามป่า ดักฆ่าผู้คนล้มตายเป็นอันมาก เกรงว่าจะล้มจำนวนคนที่ฆ่าได้ จึงตัดนิ้วมือเอามาร้อยด้วยหวายเป็นพวงมาลัยคล้องคองั่งนบอยู่ทุกวัน อหิงสกะจึงได้ชื่อใหม่ว่า “องคุลิมาล” แปลว่า ผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย

ฝ่ายมารดาขององคุลิมาลเมื่อได้ทราบข่าวว่าลูกชายกลายเป็นโจร นางมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างที่สุด รีบเดินทางไปพบ หวังจะตักเตือนสั่งสอนให้มีสติ พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงเสด็จมาโปรดและป้องกันไม่ให้องคุลิมาลกระทำมาตุฆาต อันเป็นบาปชั้นอนันตริยกรรม เมื่อองคุลิมาลเห็นพระพุทธองค์ จึงกล่าวกับพระพุทธองค์ว่า หยุดก่อนสมณะ หยุดก่อนสมณะ พระพุทธองค์ตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด องคุลิมาลได้ถามพระพุทธองค์ว่าท่านกำลังเดินไป กลับกล่าวว่าหยุดแล้ว แต่ข้าพเจ้าหยุดแล้วกลับกล่าวว่ายังไม่หยุด พระพุทธองค์มีพระดำรัสตอบว่า เราได้หยุดคือเลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิตแล้ว ส่วนตัวเรายังไม่หยุด คือยังฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอยู่ เราจึงพูดเช่นนั้น องคุลิมาลได้ยิน รู้สึกสำนึกผิดได้ทันทีแล้ววางดาบ ทิ้งธนู สลัดแสงโยนทิ้งลงเหวที่หุบเขา เข้าไปถวาย

^๔ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๔๘/๔๒๓.และ ตูรายละเอียดใน ม.ม.อ.(ไทย) ๒๑/๕๑๑-๕๒๕/๑๔๑-๑๔๕.

บังคมพระบาทยุคลของพระพุทธองค์ พูลขอบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาก็ได้บรรลอรหัตต์

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อบุคคล โดยการใช้พระองค์เองเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดและป้องกันไม่ให้หองคฤมาลกระทำมาตุฆาตอันเป็นบาปชั้นอนันตริยกรรม สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้หองคฤมาล รู้สึกสำนึกผิดได้ทันทีแล้ววางดาบ ทั้งธนู สลัดแล่งโยนทิ้งลงเหวที่หุบเขา เข้าไปถวายบังคมพระบาทยุคลของพระพุทธองค์

๒. ส่งผลให้หองคฤมาล ขอบวชในพระพุทธศาสนา และปฏิบัติธรรมสืบต่อมาจนบรรลอรหัตต์

๔.๒.๑.๓ การใช้บุคคลในการยกตัวอย่างในการสอนธรรมนาฬิขังฆพราหมณ์

ในปิยชาติกสูตร^๕ กล่าวถึงขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน คหบดีคนหนึ่งเข้าคร่ำครวญถึงลูกชายที่เสียชีวิต และได้เข้าไปเฝ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสกับคหบดีนั้นว่า โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก คหบดีได้นำไปเล่าให้นักเลงสกาฬิง ความทราบไปถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้รับสั่งเรียกพระนางมัลลิกาเทวีมาตรัสถามว่า พระสมณโคดมของเธอตรัสไว้หรือ พระนางมัลลิกาเทวีรับสั่งให้พราหมณ์ชื่อนาฬิขังฆะ ไปเข้าเฝ้าและกราบทูลถาม พระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างยกตัวอย่างเพื่ออธิบายธรรมแก่นาฬิขังฆพราหมณ์ ในข้อธรรมเกี่ยวกับ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก ดังนี้

หญิงคนหนึ่งในกรุงสาวัตถีที่มารดาของตนเองตาย หญิงนั้นจึงเป็นบ้า มีจิตเลือนลอย เข้าสู่ถนนทุกถนนเข้าสู่ตรอกทุกตรอกแล้วท้วงถามผู้คนว่า พวกท่านได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหมพวกท่านได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหม

บิดาของหญิงคนหนึ่งได้ตายไป ... พี่ชายน้องชาย ... พี่สาวน้องสาว ... บุตร ... ธิดา ... สามีของหญิงคนหนึ่งได้ตายไปเพราะความตายของสามีนั่น หญิงนั้นจึงเป็นบ้า มีจิตเลือนลอย เข้าสู่ถนนทุกถนนเข้าสู่ตรอกทุกตรอกแล้วท้วงถามผู้คนทั่วไปว่า พวกท่านได้พบสามีของฉันทันบ้างไหม พวกท่านได้พบสามีของฉันทันบ้างไหม

มารดาของชายคนหนึ่งตายไป เพราะความตายของมารดานั้น ชายคนนั้นจึงเป็นบ้า มีจิตเลือนลอย เข้าสู่ถนนทุกถนนเข้าสู่ตรอกทุกตรอกแล้วท้วงถามผู้คนทั่วไปว่า พวกท่านได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหมพวกท่านได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหม

บิดาของชายคนหนึ่งตายไป... พี่ชายน้องชาย... พี่สาวน้องสาว... บุตร... ธิดา... ภรรยาของชายคนหนึ่งตายไป เพราะความตายของภรยานั้น ชายคนนั้นจึงเป็นบ้า มีจิตเลือนลอย เข้าสู่ถนนทุก

^๕ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๕-๓๕๗/๔๓๖-๔๔๒.

ถนน เข้าสู่ตรอกทุกตรอก แล้วถามผู้คนทั่วไปว่า พวกท่านได้พบภรรยาของข้าพเจ้าบ้างไหมพวกท่าน ได้พบภรรยาของข้าพเจ้าบ้างไหม

หญิงคนหนึ่งได้ไปยังตระกูลของญาติ พวกญาติของหญิงนั้น ต้องการจะพรากรสามีของนาง แล้วยกนางให้แก่ชายอื่นแต่หญิงนั้นไม่ปรารถนาชายคนนั้น ต่อมา หญิงนั้นได้บอกสามีว่า พี่ พวกญาติของดิฉันต้องการจะพรากท่านแล้วยกดิฉันให้แก่ชายอื่น แต่ดิฉันไม่ปรารถนาชายคนนั้นต่อจากนั้น สามีได้ฟังภรรยาขาดสองท่อนแล้วจึงฆ่าตัวตายตาม ด้วยคิดว่า เราทั้งสองจะไม่พรากจากกัน

เมื่อนานพิชังฆพราหมณ์ นำความมาราบทูล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงลุกขึ้นจากที่ประทับ ทรงห่มพระภูษาฉะยิยงบำประนมพระหัตถ์ไปทางทิศที่พระพุทธรองค์ประทับอยู่แล้ว ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อบุคคล โดยการใช้ตัวอย่างบุคคลมาเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธรองค์ทรงยกตัวอย่างบุคคลมาอธิบายธรรมแก่นานพิชังฆพราหมณ์ ในข้อธรรมเกี่ยวกับ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้นานพิชังฆพราหมณ์ เกิดความเข้าใจในธรรม ข้อธรรมที่เกี่ยวกับ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก

๒. ส่งผลให้พระเจ้าปเสนทิโกศลหันมาเลื่อมใสในพระพุทธรองค์ หลังจากได้ฟังนานพิชังฆพราหมณ์ กราบทูลข้อธรรมเกี่ยวกับ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก ที่รับฟังมาจากพระพุทธรองค์

๔.๒.๒ สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อเทคนิควิธีการ

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคล ประเภทสื่อเทคนิค วิธีการ หรือกลวิธี และอุปายาสประกอบการสอน ที่พระพุทธรองค์ทรงปรากฏในพระพุทธรศาสนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ การใช้กลอุบายทรมานพระนันทให้ละจากกาม พระนันทะ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กับพระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้ครองนครกบิลพัสดุ์ ครั้นเจริญวัยพระราชบิดาได้จัดพิธีอวามหมงคลกับนางชนบทกัลยาณีที่พระราชนิเวศน์อย่างยิ่งใหญ่ พระพุทธรองค์เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์เพื่อบิณฑบาตในโรงาสาวามมงคลของนันทกุมาร ทรงให้นันทกุมารรับบาตร และเมื่อตรัสมงคลแก่นันทกุมารจบแล้ว พระพุทธรองค์ก็ไม่รับเอาบาตรกลับมา เสด็จมุ่งหน้าไปยังวิหารให้นันทกุมารถือบาตรตามไปด้วยจิตใจร้อนรนคิดถึงคนที่ตนรัก ถึงสำนักนิโครธาราม ได้ตรัสถามว่าจะบวชหรือนันทะ พระกุมารไม่อาจปฏิเสธเพราะเหตุแห่งความเคารพและเกรงใจในพระศาสดา จึงรับปากว่าจะบวช

ฝ่ายพระนันทเถระ ครั้นเมื่อต้องจำพระทัยบวชแล้ว ก็ได้เอาพระทัยใส่ในวัตรปฏิบัติมากนัก ด้วยความที่มีพระทัยมุ่งไปทางราคะจริต จึงทรงเอาพระทัยใส่อยู่ในการแต่งพระองค์ โดยไม่ระมัดระวัง จนในทำให้เกิดเสียงตำหนิและเป็นสาเหตุให้พระบรมศาสดาทรงบัญญัติพระวินัยอยู่หลายครั้ง

พระพุทธรองค์ต้องทรงต้องใช้อุบายในการทรมานพระนันทให้ละจากกาม โดยได้เห็นนางเทพอัปสรบนสวรรค์ และทรงรับรองว่า ถ้าตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์แล้ว พระนันทจะได้นางเทพอัปสรเหล่านั้นตามต้องการ และให้เหล่าภิกษุพากันล้อเลียน ต่างๆ นานา พระนันทเถระได้รับความทุกข์ทรมานในด้านจิตใจ เพราะความคิดถึงนางชนบทกัลยาณี และได้รับความอับอายที่ถูกเพื่อนพรหมจารีล้อว่า ประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากได้นางอัปสร จึงคิดว่า ที่เราต้องประสบกับเรื่องแปลกประหลาดเช่นนี้ก็เพราะเราไม่สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ นั่นเอง ดังนี้แล้ว เกิดความอึดอัดสาหัสมีหิริและโอตตปปะเป็นกำลัง ตั้งความสำรวมอินทรีย์อย่างสูงสุด ได้กราบทูลพระพุทธรองค์ว่า กิจอันใดที่พระองค์ทรงพระมหากรุณาช่วยสงเคราะห์ให้ได้นางพ้านั้น ขอเปลื้องปลดจนหมดสิ้นสมประสงค์ พระพุทธรองค์ ตรัสอนุโททนาและตรัสธรรมกถาว่า.เปือกตมคือกามคุณ และเสี้ยนหนามคือกองกิเลส บุคคลใดกำจัดทำลายได้แล้ว บุคคลนั้นชื่อว่า มีใจไม่หวั่นไหวในสุขและทุกข์ทั้งปวง และได้ตรัสกับเหล่าภิกษุเพื่อให้ได้รู้ความจริงถึงการเปลี่ยนแปลงของพระนันทโดยอุปมาให้ฟังว่า ฝนนย่อมร่วรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ ฉันทิราคะย่อมร่วรดจิตที่ไม่ได้อบรมได้ ฉันทัน ฝนนย่อมร่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉันทิราคะย่อมร่วรดจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ ฉันทัน^๖

พระนันทได้ปลื้มตัวออกจากหมู่ภิกษุไปบำเพ็ญเพียรด้วยตนเอง จนบรรลุอรหัตผล และได้รับยกย่องจากพระพุทธรองค์ว่าเป็นเลิศในด้านการสำรวมอินทรีย์

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อเทคนิควิธีการ โดยการใช้กลอุบายทรมานให้ละจากกามเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธรองค์ทรงใช้กลอุบายทรมานพระนันทให้ละจากกาม สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้พระนันทเถระได้พ้นจากความทุกข์ทรมานในด้านจิตใจ เพราะความคิดถึงนางชนบทกัลยาณี และได้รับความอับอายที่ถูกเพื่อนพรหมจารีล้อว่า ประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากได้นางอัปสร เพราะพิจารณาได้ว่าที่ต้องประสบกับเรื่องแปลกประหลาดเช่นนี้ เนื่องมาจากการไม่สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

๒. ทำให้พระนันทเกิดความอึดอัดสาหัสมีหิริและโอตตปปะเป็นกำลัง ตั้งความสำรวมอินทรีย์อย่างสูงสุด บำเพ็ญเพียรด้วยตนเอง จนบรรลุอรหัตผล และได้รับยกย่องจากพระพุทธรองค์ให้เป็นเอตทัคคะ ด้านการสำรวมอินทรีย์

^๖ ดูรายละเอียดใน อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๔๗๙-๔๘๒. และ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓-๑๔/๒๘. และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๓-๑๖๗.

๔.๒.๒.๒ การใช้เทคนิคการแก้ง่วงให้พระโมคคัลลานะ ในจปลายมานสูตร^๗ กล่าวถึงในพุทธกาล พระโมคคัลลานะ เมื่ออุปสมบทได้ ๗ วัน ได้ไปทำความเพียรอยู่ที่ป่าใกล้บ้านกัลปาลาวาลมุตตาคาม แขวงมคธถูกถิ่นมัทธารมณ คือ ความง่วงเหงาเข้าครอบงำ ไม่สามารถจะทำความเพียรได้ ขณะนั้น พระพุทธองค์ ประทับอยู่ ณ สวนเสกกลาวัน ซึ่งเป็นสถานที่ให้เหยื่อแก่เนื้อ ใกล้เมืองสูงสูมารคิริอันเป็นเมืองหลวงของแคว้นกาคะ ทรงทราบด้วยพระญาณว่าพระโมคคัลลานะ โกง่วงอยู่จึงทรงทำปาฏิหาริย์ให้เห็นปรากฏ ประหนึ่งว่าเสด็จประทับอยู่ตรงหน้า ทรงแสดงอุบายระงับความง่วงแก่พระโมคคัลลานะ ๘ ประการ ดังนี้

๑. เมื่อมีสัญญาอยู่อย่างไร ความง่วงนั้น ย่อมครอบงำได้ อย่าได้มนสิการถึงสัญญานั้น อย่าได้ทำสัญญานั้นให้มาก เป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้นจะละความง่วงนั้นได้

๒. ถ้ายังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้ตรีกตรองพิจารณาธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมาเป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๓. ถ้า ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้สาธยายธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร เป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๔. ถ้า ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้ยอนช่องหูทั้ง ๒ ข้างใช้มือบีบนวดตัว เป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๕. ถ้า ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้ลุกขึ้นยืน ใช้น้ำลูบตาเหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตร เป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๖. ถ้า ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้มนสิการถึงอาโลกสัญญา(ความกำหนดหมายแสงสว่าง) ตั้งสัญญาว่าเป็นกลางวันไว้ คือกลางวันอย่างไร กลางคืนก็อย่างนั้น กลางคืนอย่างไร กลางวันก็อย่างนั้น มีใจเปิดเผยไม่มีอะไรหุ้มห่อ ทำจิตให้โปร่งใส เป็นไปได้ที่เมื่ออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๗. ถ้าเมื่อเธออยู่อย่างนั้น ยังละความง่วงนั้นไม่ได้ เธอพึงอธิษฐานจงกรมกำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ภายใน มีใจไม่คิดไปภายนอกเป็นไปได้ที่เมื่อเธออยู่อย่างนั้น จะละความง่วงนั้นได้

๘. ถ้ายังละความง่วงนั้นไม่ได้ ให้สำเร็จสหัสยา(การนอนดุจราชสีห์)โดยตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำอุฏฐาน-สัญญา(กำหนดหมายว่าจะลุกขึ้น)ไว้ในใจ พอตื่น ก็รีบลุกขึ้นด้วยตั้งใจว่า‘

- จักไม่ประกอบความสุขในการนอน
- ไม่ประกอบความสุขในการเอกเขนก
- ไม่ประกอบความสุขในการหลับ

^๗ อังสตุตถก (ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖-๑๑๙.

พระโมคคัลลานะปฏิบัติตามโอวาทที่พระพุทธองค์ ทรงสั่งสอน และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น และพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้เป็นภิกษุผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์อภิญญาเป็นเลิศ กว่าสาวกองค์อื่น ๆ

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อเทคนิควิธีการ โดยการใช้อุบายแก้งว้างเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ ทรงแสดงอุบายระงับความงว้างแก่พระโมคคัลลานะ ๘ ประการ สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้พระโมคคัลลานะ ละถีนมิถารมณฺห์ คือ ละความงว้างเหวา ที่เข้าครอบงำ สามารถทำความเพียรให้เกิดขึ้นได้

๒. ส่งผลให้พระโมคคัลลานะมีความเพียรในการปฏิบัติตามโอวาทที่พระพุทธองค์ ทรงสั่งสอน ในที่สุดได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น และได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธองค์ให้เป็น เอตทัคคะในด้านผู้มีฤทธิ์มาก

๔.๒.๒.๓ ใช้ความรุนแรงในการสอนธรรมพระวักกิลิ

พระวักกิลิ เกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ชื่อว่าวักกิลิมาณพ เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาตามลัทธิของพราหมณ์จนจบไตรเพทฯ

วักกิลิมาณพได้เห็นพระพุทธองค์ ก็บังเกิดความเลื่อมใสในพระรูปพระโฉมของพระพุทธองค์ ไม่อिम ไม่เบื่อหน่ายในการดู อยากจะดูทุกเมื่อ จึงได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา ครั้นบวชแล้ว แทนที่จะท่องบ่นสวดธรรมและบำเพ็ญเพียรในกรรมฐาน แต่กลับได้ทำเช่นนั้นไม่ มัวเมาแต่เที่ยวดูพระรูปโฉมของพระพุทธองค์อยู่เท่านั้น ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสว่าอะไร พระวักกิลิเที่ยวตามชมเขยอยู่เช่นนั้น ครั้นต่อมาพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนวักกิลิ ต้องการดูกายที่เปื่อยเน่านี้เพื่อประโยชน์อะไร และตรัสสอนว่าผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เห็นพระพุทธองค์ ผู้ใดเห็นพระพุทธองค์ ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม

แม้พระพุทธองค์จะทรงตรัสสอนอย่างนี้แล้ว ท่านพระวักกิลิก็ยังไม่ฟัง พระพุทธองค์จึงทรงดำริว่า ภิกษุนี้ ถ้าไม่ได้ความสลดใจเสียบ้างแล้ว ก็จะไม่ได้อบรมมรรคผลอะไร ครั้นทรงดำริในพระทัยอย่างนี้แล้ว เมื่อจวนจะถึงวันเข้าพรรษา จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์มหานครในวันเข้าพรรษา และมีพระพุทธภิกขา ประณามขับไล่พระวักกิลิเสียจากสำนักของพระองค์ ท่านพระวักกิลิเกิดความน้อยใจว่า พระพุทธองค์จะไม่ทักทายปราศรัยด้วย และด้วยความเสียใจที่จะไม่ได้เห็นพระพุทธองค์ พระวักกิลิ จึงหลีกออกจากพุทธสำนัก ขึ้นไปสู้อยอดเขาชิลิกฏฏา เพื่อจะไปกระโดดภูเขาดาย พระพุทธองค์ ทรงทราบ จึงแสดงพระองค์ให้ปรากฏในที่เฉพาะหน้า และทรงแสดงธรรมสอนให้ท่านพิจารณาว่า ผู้มากด้วยความปราโมทย์เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนาบรรลุแล้วซึ่งบิณฑสันถบยอมเขาไปสงบแห่งสังขารอันเป็นสุข ท่านวักกิลิได้พิจารณาไปตามคำสอนในที่สุดก็ได้บรรลุอรหัตตผล^๔

^๔ ดูรายละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๗-๑๖๓. และ ส.ช.อ. (ไทย) ๒๗/๒๑๕-๒๒๑/๒๗๕-๒๘๑.

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อเทคนิควิธีการ โดยการใช้ความรุนแรงเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธานุญาต ประณามขับไล่ พระวัคคิเสียดจากสำนักของพระองค์ สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มี คือ ทำให้ท่านวัคคิเสียด กิเลส จากความลุ่มหลง และพิจารณาไปตามคำสอนในที่สุดได้บรรลุอรหัตตผล

๔.๒.๓ สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์

พระพุทธองค์ใช้สื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรม ตัวอย่างเช่น

๔.๒.๓.๑ ใช้สื่อผ้าสอนพระจูฬปันถก^๙

พระจูฬปันถก เป็นบุตรของธิดาแห่งเศรษฐี ในเมืองราชคฤห์ เป็นน้องชายพระมหาปันถก เมื่อพระท่านมหาปันถกได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วเสวยวิมุตติสุขอยู่ใครจะให้ความสุขเช่นนั้น เกิดแก่จูฬปันถกบ้าง จึงไปขออนุญาตจากตา เพื่อขอให้จูฬปันถกบวช ตาก่อนอนุญาตให้ตามความประสงค์ ครั้นจูฬปันถกบวชแล้วเป็นคนหัวทึบมาก พระมหาปันถก สอนให้เรียนคาถาพรรณนาพระพุทธานุภาพเพียงคาถาเดียว เรียนอยู่ถึงสี่เดือนก็ยังจำไม่ได้ จึงประณามขับไล่ออกจากสำนัก พระจูฬปันถกเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจคิดจะไปสึกเสีย จึงออกจากสำนักไปแต่เช้าตรู่ ได้พบพระพุทธองค์เสด็จจรกรรมอยู่ที่ชุ่มประตุ และได้ตรัสถามว่าจะไปไหนในเวลานี้ พระจูฬปันถกกราบทูลว่าจะไปสึก เพราะพี่ชายขับไล่ พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนสติท่านว่า จูฬปันถก ไม่ได้บวชเพื่อพี่ชาย แต่บวชเพื่อพระพุทธองค์ เมื่อพี่ชายขับไล่ ทำไม่ไม่มาหาพระพุทธองค์ ไม่มีประโยชน์ที่จะอยู่กับฆราวาส มาอยู่กับพระพุทธองค์ดีกว่า พระจูฬปันถกเข้าไปเฝ้าแล้ว พระพุทธองค์ทรงพาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานผ้าขาวอันบริสุทธิ์ให้นั่งลูบลำคำทำบริกรรมว่า “รโหโรณิ รโหโรณิ” เมื่อพระจูฬปันถกลูบลำคำทำบริกรรมไม่นาน ผ้านั้นก็เศร้าหมองเหมือนผ้าเช็ดมือ จึงคิดว่าผ้านี้เป็นของชาวบริสุทธีย่างเหลือเกิน พอมาถูกอุจจาระฉาดเปรอะเลอะเลือน กลายเป็นผ้าที่เศร้าหมองไป สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เริ่มเจริญวิปัสสนาและได้บรรลุพระอรหัตตผล

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์ โดยการใช้ผ้าเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ได้ประทานผ้าขาวอันบริสุทธิ์ให้จูฬปันถก นั่งลูบลำคำทำบริกรรมว่า “รโหโรณิ รโหโรณิ” สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้จูฬปันถก เกิดสมาธิแน่วแน่จากการลูบลำคำผ้าขาว ขณะทำบริกรรมว่า “รโหโรณิ รโหโรณิ” ทำให้จูฬปันถก ได้พิจารณาเห็นจริงในความไม่เที่ยงของสังขาร

๒. ส่งผลให้จูฬปันถก มีสมาธิแน่วแน่ในการเจริญวิปัสสนาและในที่สุดได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

^๙พ.อ.อ. (ไทย) ๓๒/๕๑-๕๓/๑๐๙. และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปทีฏฐกาแปล ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๐-๑๓๑.

๔.๒.๓.๒ ใช้สื่อดอกบัวในการสอนสัททวิหริกของพระสารีบุตรเถระ^{๑๐}

บุตรของนายช่างทองคนหนึ่ง บวชในสำนักของ พระสารีบุตร เป็นหนุ่มและรูปร่างงาม พระสารีบุตรดำริว่า บุตรของนายช่างทอง เป็นคนมีราคะหนา คือเป็นคนราคะจริตจึงให้อสุภกรรมฐาน เพื่อกำจัดราคะ พระบุตรของนายช่างทองเข้าไปสู่ป่าอยู่ ๓ เดือน เอาเจริญอสุภกรรมฐานไม่ได้ พระสารีบุตร จึงได้นำไปหาพระพุทธรองค์ กราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธรองค์ทรงพิจารณาแล้วก็ทราบว่า พระบุตรของนายช่างทองไม่ใช่ คนราคะจริต แต่เป็นคนที่มี โทสะจริต คือเป็นคนโมโหง่าย ดังนั้นจึงทรงให้โลหิตกสลิณแทนที่จะให้อสุภกรรมฐาน โดยทรงเนรมิตดอกบัวทองคำขึ้นมาดอกหนึ่ง มีสีแดง แล้วให้พระลูกชายนายช่างทองไปนั่งที่กองทรายหน้าวิหาร เอาดอกบัวสีแดงไปปัก เอากำนัปกเข้ากับกองทราย ล้อมตาจำภาพให้ได้ เวลาหลับตานึกถึงภาพแล้วนั่งบริกรรมว่า “โลหิตก โลหิตก” พระลูกชายนายช่างทองก็ปฏิบัติตาม ทำอย่างนี้ ๒ ถึง ๓ ครั้ง ปรากฏว่าบรรลุลุณ ๔ ภาพของดอกบัวกลายเป็นสีแดง เป็นสีเหลือง จากสีเหลืองเป็นสีขาว กลายจากสีขาวเป็นสีประกายพริกแกงพรวพราว จะบังคับให้ใหญ่ก็ได้ จะบังคับให้เล็กก็ได้ ให้สูงได้ ให้ต่ำได้ อยู่ข้างหน้าอยู่ข้างหลังได้

พระบุตรชายนายช่างทองเมื่อได้มาน ๔ แล้วก็เพลิดเพลินอยู่ในฌาน พระพุทธรองค์จึงทรงเนรมิตดอกบัวเดิมให้มีสีเศร้าหมองเหี่ยวแห้งลงไป เมื่อพระบุตรชายนายช่างทองลืมนึกขึ้นมาดูใหม่ ก็เห็นดอกบัวมีสีเศร้าหมอง กลีบเหี่ยว เกสรแห้ง ก็นึกเปรียบเทียบกับชีวิตและร่างกายของคนกับดอกบัวว่าเมื่อมีความเกิดขึ้นแล้วก็มีเปลี่ยนแปลงไป หาอะไรคงที่ไม่ได้ จิตใจก็คงที่ลดลงไปจากอำนาจกิเลส

ต่อมาทรงเนรมิตดอกบัวให้มีกลีบหล่น เกสรหล่น ความเหี่ยวแห้งปรากฏ ก้านค่อมลง ไปพระบุตรชายนายช่างทองจึงพิจารณาได้ว่าชีวิตและร่างกายก็เหมือนกับดอกบัว มันไม่มีอะไรเป็นของจีรังยั่งยืน ไม่มีอะไรคงที่ ร่างกายคนเราก็มีสภาพเช่นนั้น เกิดขึ้นแล้วไม่ช้า ก็สลายลงไปในที่สุด พระบุตรชายนายช่างทองก็บรรลุอรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์ โดยการใช้ดอกบัวเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธรองค์ทรงใช้ดอกบัวเป็นสื่อในการสอนธรรมแก่บุตรของนายช่างทองซึ่งเป็นสัททวิหริกของพระสารีบุตรเถระ แล้วให้นั่งบริกรรมว่า “โลหิตก โลหิตก” สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้บุตรของนายช่างทองได้บรรลุลุณ ๔ และได้พิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงไปของร่างกายที่เหมือนกับดอกบัว ว่าไม่มีอะไรเป็นของจีรังยั่งยืน ไม่มีอะไรคงที่

๒. ทำให้บุตรของนายช่างทอง ละกิเลสได้ และในที่สุดก็บรรลุอรหัตต์เป็นพระอริยบุคคล

๔.๒.๓.๓ ใช้สื่อน้ำในการสอนพระราहुลเรื่อง การพูดเท็จ

^{๑๐}ดูรายละเอียดใน ขุ.ข.อ. (ไทย) ๑/๙/๑๒๗-๑๓๑

จุฬาราลูวาทสูตร^{๑๑} กล่าวถึงครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ และพระราหุลพักอยู่ ณ ปราสาทชื่ออัมพลัฏฐิกา พระพุทธองค์ได้ทรงให้โอราบทแก่สามเณรราหุลเกี่ยวกับโทษของการพูดเท็จ ทรงสอนโดยใช้สื่อเป็นขั้นเป็นตอน เหมาะแก่อุปนิสัยของเด็กเป็นอย่างยิ่ง

การสอนโดยการใช้น้ำเป็นสื่อในการสอนพระราหุลเมื่อเสด็จพระพุทธดำเนินไปถึง และพระราหุลได้ปุจฉาสนะ ได้เตรียมน้ำล้างพระบาท และได้ล้างพระบาทถวาย มีดังนี้

ขั้นที่ ๑ ให้พระราหุลดูน้ำที่เหลืออยู่ในภาชนะที่ใช้เทล้างพระบาทนั้น ซึ่งมีเหลืออยู่น้อย ตรัสสอนเปรียบเทียบว่าความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวก็มีอยู่หน้อยหนึ่งเหมือนน้ำที่เหลืออยู่หน้อยหนึ่ง

ขั้นที่ ๒ ทรงเทน้ำที่เหลือหน้อยหนึ่งทิ้ง แล้วตรัสสอนพระราหุลว่าความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวก็มีอยู่หน้อยหนึ่งเหมือนน้ำที่เททิ้งแล้ว

ขั้นที่ ๓ ทรงคว่ำภาชนะนั้นทิ้ง แล้วตรัสสอนพระราหุลว่าความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวก็เหมือนภาชนะน้ำที่คว่ำแล้ว

ขั้นที่ ๔ ทรงหงายภาชนะนั้นทิ้ง แล้วตรัสสอนพระราหุลว่า ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวก็เหมือนภาชนะน้ำที่ว่างเปล่า

ต่อจากนั้น ก็ตรัสอุปมาอีกข้อหนึ่งว่า เหมือนอย่างช้างศึกของพระเจ้าแผ่นดินที่ทำการงานด้วยเท้าหน้าทั้ง ๒ บ้าง ด้วยเท้าหลังทั้ง ๒ บ้าง ด้วยกายท่อนหน้าบ้าง ด้วยกายท่อนหลังบ้าง ด้วยศีรษะบ้าง ด้วยหูทั้ง ๒ บ้าง ด้วยงาทั้ง ๒ บ้าง ด้วยหางบ้าง ด้วยงวงบ้าง จึงชื่อว่าได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างบริบูรณ์ และก็ไม่มียะอะไรที่ช้างนั้นมิได้ทำ เปรียบกับบุคคลที่ไม่มีความละอายที่จะพูดเท็จทั้งรู้ ก็กล่าวไม่ได้ว่าจะไม่ทำบาปอะไร ๆ แต่ถ้ามีความละอายอยู่ในอันที่จะพูดเท็จทั้งรู้ จงดเว้นจากการพูดเท็จเสียได้ จึงจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้ไม่ทำบาป. แล้วจึงสรุปให้พระราหุลว่าจะไม่พูดเท็จ แม้เพื่อที่จะหัวเราะเล่น.

สามเณรราหุลบรรพชาเมื่ออายุ ๗ ปี พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ฟังมากมายหลายเรื่อง เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระราหุลเป็นผู้ชอบการศึกษาหรือขยันหมั่นในการเล่าเรียน ต่อมาสำเร็จบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นผู้เลิศกว่าคนอื่นในด้านใคร่การศึกษา

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์ โดยการใช้สื่อเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมแก่พระราหุล สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

^{๑๑}ดูรายละเอียดในม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗-๑๐๘/๑๑๗-๑๑๘.

๑. ทำให้พระราหุลมีความเข้าใจในพุทธโอวาท เกี่ยวกับโทษของการพูดเท็จ จากการที่ทรงใช้น้ำเป็นสื่อในการสอนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เหมาะแก่อุปนิสัยของเด็กเป็นอย่างดี

๒. ส่งผลให้พระราหุลเป็นผู้ชอบการศึกษาหรือขยันหมั่นในการเล่าเรียน ในที่สุดบรรลุเป็นพระอรหันต์และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะในด้านไคร่การศึกษา

๔.๒.๔ สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อโสตทัศนูปกรณ์

สื่อโสตทัศนูปกรณ์ที่พระพุทธองค์ใช้ จึงเป็นไปในลักษณะของสื่อเสียง ภาพนิมิต อธิปฐาภิหารีย์ ในการโน้มน้าว ชักจูงใจ แล้วแสดงธรรมโปรด ตัวอย่างของสัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อโสตทัศนูปกรณ์ มีดังนี้

๔.๒.๔.๑ ใช้สื่อ”เสียง” เทศนาโปรดปัจจุวัคคีย์

พระพุทธเจ้าตรัสปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระสัมมาสัมโพธิญาณแก่ปัจจุวัคคีย์ ในเวลาจบลงแห่งพระธรรม เทศนา ธรรมจักขุได้เกิดขึ้นแก่โกณฑัญญะ (ธรรมจักขุ หมายถึง โสดาปัตติมารค) ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” ท่านที่ได้บรรลุปัตติมารคเรียกว่าพระโสดาบัน เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า โกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ทรงเปล่งพระอุทานว่า “อญญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ อญญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ” แปลว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ เพราะอาศัยคำว่า อญญาสิ ที่แปลว่า ได้รู้แล้ว คำว่า อญญา จึงนำหน้าท่านโกณฑัญญะว่า อญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้เทศนาเกี่ยวกับหนทางแห่งการอบรมวิปัสสนาวิมุตติ อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ชื่อว่า “อานัตตลักขณสูตร” ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระอัญญาโกณฑัญญะ พร้อมด้วยปัจจุวัคคีย์อีก ๔ ก็หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุบาทวน (ความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ ด้วยอำนาจกิเลส) สำเร็จเป็น พระอรหันต์

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อโสตทัศนูปกรณ์ โดยการใช้เสียงเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้เสียงเป็นสื่อ ในการสอนธรรมแก่ปัจจุวัคคีย์ สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้ท่านโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุพระโสดาบัน หลังจากที่ได้ตรัสปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านโกณฑัญญะ ได้เห็นความจริงว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา”

๒. ส่งผลให้ พระอัญญาโกณฑัญญะพร้อมกับปัจจุวัคคีย์อีก ๔ ที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนา “อานัตตลักขณสูตร” หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุบาทวน (ความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ ด้วยอำนาจกิเลส) สำเร็จเป็น พระอรหันต์

๔.๒.๔.๒ การใช้การแปลงรัศมีสอนมัญญกุนทลี^{๑๒}

ในกรุงสาวัตถีมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อทินนะบุพพะกะ เป็นคนตระหนี่ มีบุตรคนเดียว ชื่อว่า มัญญกุนทลี เมื่อบุตรอายุได้ ๑๖ ปี เกิดเป็นโรคผอมเหลือง แต่พราหมณ์ก็ไม่ยอม หาหมอมารักษาเพราะกลัวเสียทรัพย์ ในที่สุดโรคกำเริบมากไม่มีหมอใดรักษาได้ พราหมณ์รู้ว่าบุตรจวนจะตาย ก็เอามานอนที่ระเปียง ด้วยกลัวคนมาเยี่ยมจะเห็นสมบัติ ต่อมาพระพุทเจ้าทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของมัญญกุนทลี จึงเสด็จผ่านไปทางนั้นแล้วแปลงรัศมีไปวาทหนึ่ง มัญญกุนทลีเห็นแล้ว ยกมือขึ้นไหว้ไม่ไหวก็ได้แต่ทำใจให้เลื่อมใส ครั้นตายไป ก็ได้ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์ในเทวโลก ฝ่ายพราหมณ์ก็ไปร้องไห้หาลูกที่ป่าช้าทุกวัน มัญญกุนทลีที่ไปเกิดเป็นเทพบุตรจึงจำแลงตัวเหมือนมัญญกุนทลีมาฉวย แล้วไปหาพราหมณ์ ได้โต้ตอบกับพราหมณ์ จนพราหมณ์ได้สดิว่า การมาร้องไห้คร่ำครวญถึงบุตรที่จากไปเป็นความเขลา จึงหายเศร้าโศก แล้วถามเทพบุตรว่าเป็นใคร เมื่อรู้ว่าเป็นบุตรที่ตายไป แล้วไปเกิดในเทวโลก ก็ถามต่อว่า ได้ทำกรรมใดไว้ เทพบุตรก็เล่าความให้ฟัง จนพราหมณ์เกิดปิติ เทพบุตรจึงให้อโวกาแก่พราหมณ์ในการไปเฝ้าพระศาสดา แล้วถวายทาน ฟังธรรม แล้วถามปัญหา จากนั้นก็อันตรธานหายไป ฝ่ายพราหมณ์ ก็ชักชวนนางพราหมณีนิมิตต์พระศาสดามายังเรือนตน ถวายภัตตาหารแล้วกราบทูลถามปัญหา โดยถามว่า มีด้วยหรือที่เหล่าชนที่ไม่ได้ถวายทานแก่พระองค์ ไม่ได้บูชาพระองค์ ไม่ได้ฟังธรรม ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยเพียงทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์อย่างเดียวนั้น พระศาสดาก็ทรงท้าวความว่า บุตรของพราหมณ์ได้บอกแล้วมิใช่หรือ เพื่อให้มหาชนที่เข้าเฝ้าอยู่ด้วย ที่ยังไม่สิ้นสงสัย ประจักษ์ความจริง พระศาสดาจึงทรงอธิษฐานให้ มัญญกุนทลีเทพบุตรลงมาปรากฏกายให้เห็น แล้วทรงตรัสถามว่า ทำกรรมสิ่งใดจึงได้สมบัตินี้ เทพบุตรกราบทูลว่า เพราะทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์ ทำให้มหาชนประกาศความยินดีว่า ไม่ได้ทำบุญอะไรอย่างอื่น ทำใจให้เลื่อมใสในพระศาสดา ยังได้สมบัติถึงเพียงนี้ พระศาสดาจึงตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนี้ เหมือนเงาไปตามตัวติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๑๓}

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทสื่อโสตทัศนูปกรณ์ โดยการใช้การแปลงรัศมีเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธรูปทรงใช้การแปลงรัศมี ในการสอนธรรมแก่มัญญกุนทลีซึ่งจวนจะตาย สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้มัญญกุนทลี ซึ่งแม้จวนจะตาย ยกมือขึ้นไหว้ก็ไม่ไหว แต่ทำใจให้เลื่อมใส ครั้นตายไป ก็ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร

^{๑๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕-๕๒.

^{๑๓} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔

๒. ส่งผลให้มหาชน ได้ทราบว่าการทำให้เสื่อมใสในพระพุทธองค์ ก็เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง โดยที่พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้วพูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัวติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น

๔.๒.๔.๓ การใช้ภาพนิมิตสอนพระนางเขมา

ในเขมาเถรียาปทานพระนางเขมาเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นหญิงรูปงาม พระนางทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงดำหนิในรูป จึงไม่ปรารถนาที่จะเข้าเฝ้า พระเจ้าพิมพิสารทรงออกอุบายให้เหล่านักกวีแต่งบทกลอนพรรณนาสวนเวฬุวัน พระนางได้ยินก็เกิดความยินดีจึงตัดสินใจจะไปสวนเวฬุวัน พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระนางจะเสด็จมา จึงทรงเนรมิตหญิงมีรูปงามยิ่งคนหนึ่งถวายงานพุดอยู่ข้างๆพระองค์ พระนางทอดพระเนตรเห็นหญิงรูปงามนั้นทรงดำริว่า มหาชนกล่าวว่าพระพุทธเจ้าดำหนิเรื่องรูปเห็นจะไม่เป็นความจริง หญิงนี้มีความสวยงามเป็นเลิศ พระนางทรงมองแต่หญิงเนรมิตนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบวาระจิตของพระนาง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เขมา เธอจงดูรูปที่กระสับกระส่ายไม่สะอาดเปื้อยเน่า มีของเหลวไหลเข้าไหลออก ที่พวกคนเขลาพากันยินดียิ่งนัก” เมื่อพระนางได้ฟังพระดำรัสนี้ ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธองค์จึงตรัสต่อว่า “จงอบรมอนิมิตตวิโมกข์ จงละมานานุสัยเสีย แต่นั้นเธอจักเป็นผู้ อยู่อย่างสงบ ชนเหล่าใดกำหนดเพราะราคะเกาะติดกระแสนอยู่ เหมือนแมงมุมเกาะใยอยู่ตรงกลางที่ทำไว้เอง ชนเหล่านั้นตัดกระแสนาคะนั้นแล้ว ไม่มีความอาลัยละกามสุข หลีกไป” พระนางเขมาได้ฟังแล้วก็บรรลุพระอรหันต์ ทูลขอบรรพชาเป็นภิกษุณี^{๑๔}

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบบรรยายบุคคลประเภทสื่อโสตทัศนูปกรณ์ โดยการใช้ภาพนิมิตเป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้ภาพนิมิตเป็นสื่อในการสอนธรรมแก่พระนางเขมา สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้พระนางเขมา บรรลุโสดาปัตติผล จากการเห็นภาพนิมิตของหญิงมีรูปงามยิ่งคนหนึ่งถวายงานพุดอยู่ข้างๆพระองค์ แล้วเปลี่ยนเป็น รูปที่กระสับกระส่ายไม่สะอาดเปื้อยเน่า มีของเหลวไหลเข้าไหลออก

๒. ทำให้พระนางเขมา ตัดกระแสนาคะ ละกามสุข ในที่สุดบรรลุอรหันต์ และทูลขอบรรพชาเป็นภิกษุณี

๔.๒.๔.๔ การใช้อิทธิปาฏิหาริย์เปลี่ยนใจอูเรลกัสสป

พระพุทธองค์ทรง ใช้อิทธิปาฏิหาริย์กับอูเรลกัสสป ให้เลิกบูชาไฟหันมานับถือพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในพระไตรปิฎก^{๑๕} และอรรถกถา^{๑๖} เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จต่อไปยังตำบลอุรุเวลาเสนนา

^{๑๔} ตูรายละเอียดยใน ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๓๒๖-๓๓๐/๔๓๐-๔๓๖.

^{๑๕} ตูรายละเอียดยใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๐/๔๘-๖๓.

นิคม และตรัสขอพักอาศัยสำนักของเวลกัสสะปะ แต่ได้รับการบ้ายเบี่ยงว่าไม่มีสถานที่ให้พัก พระพุทธองค์ได้ตรัส ขอพักอาศัยอยู่ในโรงไฟ ซึ่งเป็นที่บูชายัญ เมื่ออรุเวลกัสสะปะไม่ขัดข้อง พระพุทธองค์จึงเสด็จเข้าไปในโรงไฟ แล้ว ประทับนั่งสมาธิเจริญกรรมฐานฝ่ายพญานาค ที่อาศัยในโรงไฟ เห็นผู้แปลกหน้าผิวดกกลืนเข้ามาในโรงไฟก็โกรธ จึงพนพิชออกมา เป็นควันไฟอบอวลทั่วทั้งโรงไฟ หวังจะทำอันตรายให้สิ้นชีวิต แต่พระพุทธองค์ทรงแสดง พุทธานุภาพให้ปรากฏ ด้วยการบันดาลให้ควันไฟกลับไปสัมผัสเนื้อ หนัง เอ็น และกระดูกของ พญานาค ทำให้ฤทธิ์เดชของพญานาคเหือดหายไป บังเกิดความเจ็บปวดขึ้นมาแทน พระพุทธองค์ทรงทรมานพญานาค ด้วยวิธีต่าง ๆ ทรงเข้าเตโชกลืนสมาบัติ บันดาลให้เปลวไฟรุ่งโรจน์โชตินาการทั่วโรงไฟ ในที่สุด พระพุทธองค์ ก็ทรงปราบพญานาคจนสิ้นฤทธิ์โดยสิ้นเชิงแล้วจับเอาลงไปขุดไว้ในบาตร

รุ่งเช้า อรุเวลกัสสะปะ พาศิษย์ชฎิลมาตรวจดู เมื่อเป็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็ยอมรับนับถือ แต่ก็รู้สึกเลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์ และ นิมนต์ให้พักอยู่ต่อไปได้ โดยพวกตนจะเป็นผู้นำอาหารมาถวายทุกวัน ในยามราตรีของแต่ละคืน ได้มีทวยเทพเทวดาตั้งแต่มหาจาตุมหาราชทั้ง ๔ ท้าว โกสิยเทวราช และ ท้าวสหัมบดีพรหม ต่างก็มาเข้าเฝ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนา ได้เปล่งรัศมีแสงสว่างทั่วทั้ง ไพรสณฑ์ ยังความฉงนสนเท่ห์ให้เกิดแก่อรุเวลกัสสะปะ และบริวารเป็นอย่างยิ่ง พระบรมพุทธองค์ทรงทรมานอรุเวลกัสสะปะชฎิล หลายประการ แต่อรุเวลกัสสะปะ มีทิฐิแรงกล้ายังถือตนเองว่าเป็นพระอรหันต์อยู่เช่นเดิม พระพุทธองค์ตรัสว่า อรุเวลกัสสะปะเพราะเหตุใดจึงลงตนเองและผู้อื่นว่าเป็นพระอรหันต์ ท่านลงตนเองแล้วยังลงคนอื่น แต่ถ้ารู้สึกสำนึกตัว และปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ ก็จะได้เป็นพระอรหันต์ที่แท้จริง อรุเวลกัสสะปะ ได้ฟังพระดำรัสแล้วก็รู้สึกสลดใจ ก้มศีรษะลงแทบพระบาทกราบทูลขออุปสมบท และชักชวนชฎิลบริวารของตนทั้งหมด ๕๐๐ คน พวกกันลอบยบบริวารดาบส เช่น เครื่องแต่งผมเป็นชฎา และเครื่องบูชาเพลิง เป็นต้น ลงในแม่น้ำแล้วทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์จึงประทานการอุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา พร้อมกันทั้งหมด ฝ่ายยบที่สัสสะปะ และ คยากัสสะปะ เห็นบริวารของพี่ชายลอบมาตามน้ำ จึงรีบมาหาพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ คน และสอบถามได้ความว่า “พรหมจรรย์นี้ประเสริฐยิ่งนัก” จึงลอบยบบริวารของตนเองลงในแม่น้ำแล้วขออุปสมบทด้วยกัน ทั้งหมด

สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลประเภทโสตทัศนูปกรณ์ โดยการใช้ อิทธิปาฏิหาริย์เป็นสื่อในการสอนธรรม ซึ่งในกรณีตัวอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์ในการสอนธรรมแก่อรุเวลกัสสะปะ สัมฤทธิ์ผลจากการใช้สื่อในกรณีนี้มีดังนี้

๑. ทำให้อรุเวลกัสสะปะ ผู้มีความศรัทธาเชื่อมั่นในลัทธิบูชาไฟ และเป็นผู้มีทิฐิแรงกล้าถือตนเองว่าเป็นพระอรหันต์ เปลี่ยนใจเลิกการนับถือลัทธิบูชาไฟ หันมาเลื่อมใสในพระพุทธองค์

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๓๗-๕๑/๘๔-๑๐๔.

๒. ทำให้อุรุเวลกัสสป ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา พร้อมกับชฎิลบริวารทั้งหมด ๕๐๐ คน และยังส่งผลให้ชฎิลพี่น้องอีก ๒ คน คือ นทีกัสสปะพร้อมทั้งบริวาร ๓๐๐ คน และคยากัสสปะพร้อมทั้งบริวาร ๒๐๐ คน เลิกการนับถือลัทธิบูชาไฟ และทูลขออุปสมบท

๓. การเผยแพร่ธรรมะให้แก่ชฎิลสามพี่น้อง ส่งผลให้การเผยแพร่ศาสนาเป็นไปอย่างรวดเร็วเพราะชฎิลมีบริวารมาก

จากตัวอย่างการใช้สื่อการสอนธรรมทั้ง ๔ ประเภท ประกอบด้วย สื่อบุคคล สื่อเทคนิค วิธีการ สื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์ และสื่อโสตทัศนูปกรณ์ จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับบุคคลที่มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับจริตนิสัย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ ที่แตกต่างกันไปของแต่ละบุคคล นอกจากนั้นยังคำนึงถึง เวลา และสถานที่ ในการใช้สื่อแต่ละประเภท ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ ๑ ดังนี้

ตารางที่ ๑ สรุปสัมฤทธิ์ผลของการใช้สื่อการสอนธรรมในพระพุทธศาสนาจากกรณีตัวอย่าง

ที่	ประเภทของสื่อ	สื่อที่ใช้	กรณีตัวอย่าง	สัมฤทธิ์ผล
๑	บุคคล	พระพุทธองค์	พระติสสเถระ	เห็นความเป็นจริงของร่างกาย บรรลุมรรคผล
		ยกตัวอย่างบุคคล	นาฬิขัณชมพราหมณ์	เข้าใจในธรรม และทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลหันมาเลื่อมใสในพระพุทธองค์
		พระพุทธองค์	องคุลิมาล	ละทิ้งการทำบาปจากการฆ่าคน ขอบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาบรรลุมรรคผล
๒	เทคนิควิธีการ	ใช้กลอุบายหลอกกล่อ	พระนันทะ	ละความยึดมั่นในราคะ บรรลุมรรคผล
		กลอุบายในการแก้แค้น	พระโมคคัลลานะ	ละถีนมิทธะ บรรลุเป็นพระอรหันต์
		ใช้เทคนิคความรุนแรง	พระวัชกาลิ	ละความยึดมั่นในราคะ บรรลุมรรคผล
๓	สิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์	สื่อผ้า	จุฬปัณณก	ละความยึดมั่นในสังขาร บรรลุมรรคผล
		สื่อดอกบัว	บุต ร นาย ช่างทอง สัทธีวิหริกของพระสารีบุตรเถระ	ละกิเลสได้ บรรลุอรหันต์

ที่	ประเภทของสื่อ	สื่อที่ใช้	กรณีตัวอย่าง	สัมฤทธิ์ผล
		สื่อน้ำ	พระราहुล	พระราहुลมีความเข้าใจ ในธรรมของพระพุทธ องค์เป็นผู้ชอบ การศึกษาหรือขยันหมั่น ในการเล่าเรียน ต่อมา สำเร็จบรรลุปะเป็นพระ อรหันต์
๔	โสตทัศนูปกรณ์	สื่อเสียง	ปัจจุวัคคีย์	ท่านโกณฑัญญะเป็นผู้มี ดวงตาเห็นธรรมเป็น ท่านแรก ต่อมาบรรล อรหันต์
		การเปล่งรัศมี	มัญญกุนทลี	เกิดความเลื่อมใส ตาย ไปเกิดเป็นเทพบุตร
		การนิมิตภาพให้เห็น	พระนางเขมา	ตัดกระแสราคะ ละกาม สุข บรรลุปะอรหันต์ ทูลขอบรรพชาเป็น ภิกษุณี
		การแสดง อิทธิปาฏิหาริย์	อรุเวลกัสสป	เลิกการนับถือลัทธิบูชา ไฟ หันมาเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา และ ทูลขออุปสมบท พร้อม กับขมิณบริวารของตน ทั้งหมด ๕๐๐ คน

จากตารางที่ ๑ จะเห็นได้ว่า สัมฤทธิ์ผลของสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลในพระพุทธศาสนา เมื่อวิเคราะห์จากกรณีตัวอย่างแล้วจะพบว่า บุคคลที่พระพุทธองค์ทรงโปรดสั่งสอนด้วยสื่อทั้ง ๔ ประเภทนั้น ได้รับผลสำเร็จจากการฟังเทศนาแตกต่างกันไป ตามแต่จริต ความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล โดยผลสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้นมีตั้งแต่ผลเบื้องต้นคือ ความเข้าใจในธรรมของพระพุทธองค์ และหันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธองค์ จนถึงการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลในพระพุทธศาสนา ทั้ง ๔ ประเภท ช่วยให้บุคคลบรรลุผลสำเร็จในการเรียนรู้ ในธรรมของพระพุทธองค์ได้ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

จากการวิเคราะห์สัมฤทธิ์ผลของการใช้สื่อการสอนธรรมในพระพุทธศาสนาจากกรณีศึกษาที่พบว่า สื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลสำเร็จในการเรียนตามความรู้ความสามารถของตนเอง จึงเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยจะนำสื่อการสอนธรรมแบบรายบุคคลไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนกาวิละวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ต่อไป